

Γ.Ν. ΦΙΛΙΑΣ

Καθηγητῆ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ἡ συνάφεια πρωτοτύπου, μεταφράσεως καὶ τρόπου ἀναγνώσεως τῶν εὐχῶν στὴ Θ. Λειτουργία.

Τὸ θέμα τῆς εἰσηγήσεως ἐπιδιώκει νὰ καταδείξει μία συνάφεια ἐπιμέρους θεμάτων. Ἡ συνάφεια αὐτή, ὅμως, προϋποθέτει σύντομη ἀναφορὰ στὸ καθένα ἀπὸ τὰ ἐν λόγω θέματα.

§1 Ὡς πρὸς τὸ πρωτότυπο κείμενο τῆς Θ. Λειτουργίας μᾶς ἐνδιαφέρει, ἐν προκειμένῳ, ἡ φιλολογικὴ συνοχὴ καὶ συνέχειά του. Ὑπὸ τοὺς ὅρους αὐτοὺς ἐννοοῦμε τὸ γεγονός ὅτι τὸ σύνολο τῶν εὐχῶν τῆς Θ. Λειτουργίας ἐμφανίζει τὴ μορφή μιᾶς ἀλληλουχίας αἰτημάτων καὶ ἐννοιῶν. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ συνεπάγεται τὴ θεώρηση τῶν εὐχαριστιακῶν εὐχῶν ὡς ἐνὸς ἐνιαίου ὅλου.

Ὡς ἐναία ὀλότητα, ὅμως, θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ καὶ κάθε μεμονωμένη εὐχὴ τῆς Θ. Λειτουργίας. Οἱ ἐκφωνήσεις τῶν εὐχῶν συνιστοῦν τὶς δοξολογικὲς κατακλείδες, οἱ ὁποῖες ἐνισχύουν τὸ αἶτημα ποὺ διατυπώνεται σὲ κάθε εὐχὴ: «Ὅτι πρέπει σοὶ πᾶσα δόξα...», «Ὅτι σὸν τὸ κράτος καὶ σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία...», «Ὅτι ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς ὑπάρχεις...», «Ὅτι ἅγιος εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν...», «Σὺ γὰρ εἶ ὁ φωτισμὸς τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν...», «Ὅτι ἐλεήμων καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς ὑπάρχεις...» κ.ο.κ.

Ἡ φιλολογικὴ συνοχὴ καὶ συνέχεια τῶν εὐχῶν τῆς Θ. Λειτουργίας κορυφώνεται στὴν Ἁγία Ἀναφορὰ, τὰ ἐπιμέρους τμήματα τῆς ὁποίας ἐμφανίζουν μιὰ θαυμαστὴ ἐνότητα. Ἄς μᾶς ἐπιτραπεῖ νὰ τὴν ἐκθέσουμε σχηματικά:

Μετὰ τὴν ἀπάντηση τοῦ λαοῦ «Ἄξιον καὶ δίκαιον», τὸ πρῶτο τμῆμα τῆς εὐχῆς τῆς Ἀναφορᾶς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἀπάντηση αὐτή, γιὰ νὰ ἀναπτύξει τὴ δοξολογία πρὸς τὸ Θεό: Ἄξιον καὶ δίκαιον σὲ ὑμνεῖν... (ἡ ἴδια δοξολογία ἐκφράζεται στὴ Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου, ὅπου ἀπλῶς προτάσσεται τὸ «Ὁ Ὡν Δέσποτα...»). Τὸ πρῶτο αὐτὸ τμῆμα τῆς εὐχῆς καταλήγει στὴ μνεία τῆς ἀγγελικῆς δοξολογίας, μέσα ἀπὸ τὴν ὁποία οἱ ἐπουράνιες δυνάμεις «ἄδουν, βοοῦν καὶ κράζουν» τὸν Ἐπινίκιο ὕμνο· τότε, ἀκριβῶς, ἀκούγονται τὰ λόγια τοῦ ὕμνου αὐτοῦ, τὸ τέλος τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ καὶ πάλι εἰσαγωγὴ γιὰ τὸ δεύτερο τμῆμα τῆς εὐχῆς: Μετὰ τούτων καὶ ἡμεῖς... Ἡ εὐχὴ τῆς Ἀναφορᾶς ὀλοκληρώνεται μὲ τὴν ἀνάμνηση τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου καὶ τῆς κορυφώσεως τοῦ ἔργου τῆς Θείας Οἰκονομίας (Σταυροῦ, Πάθους, Ἀναστάσεως, Ἀναλήψεως, «ἐκ δεξιῶν καθέδρας», Δευτέρας ἐνδόξου Παρουσίας). Καὶ ἐπειδὴ τὰ θυμόμαστε ὅλα αὐτά (ἢ μετοχὴ «μεμνημένοι» μπορεῖ νὰ ἐκληφθεῖ εἴτε ὡς αἰτιολογικὴ, εἴτε ὡς τροπικὴ) καὶ καθὼς προσφέρουμε «τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν»

(ἄς κατανοήσουμε, ἐπιτέλους, ὅτι ὀλόκληρη ἢ χειρόγραφη παράδοση πιστοποιεῖ τὴν μετοχή- «προσφέροντες»- καὶ ὄχι τὴν ὀριστική- «προσφέροντες»), «ὑμνοῦμε, εὐλογοῦμε καὶ εὐχαριστοῦμε τὸ Θεὸ καὶ Τὸν παρακαλοῦμε» τὰ ἀκόλουθα: *Κατάπεμψον τὸ Πενῦμα Σου τὸ Ἅγιον...* (ὁ μεταγενέστερος πρόλογος «ἔτι προσφερόμεν σοὶ τὴν λογικὴν... καὶ ἱκετεύομεν» εἶναι ἐνδεικτικὸς τοῦ προβλήματος ποῦ θὰ διατυπώσουμε εὐθύς ἀμέσως). Ἡ εὐχή τῆς Ἐπικλήσεως ἀποτελεῖ, ἐπομένως, τὴ φυσικὴ συνέχεια τοῦ «καὶ δεόμεθά σου». Τέλος, στὴν εὐχή τῆς Ἐπικλήσεως ἐπισυνάπτεται ἡ τῶν Διπτύχων, ἡ ὁποία εἶναι ἄρρηκτα συνδεδεμένη μὲ τὸ προηγούμενο προσευχητικὸ κείμενο.

§2 Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ θέσουμε ἓνα πρόβλημα ποῦ ἄπτεται τοῦ δεύτερου θέματος τῆς εἰσηγήσεώς μας: τοῦ μεταφραστικοῦ ζητήματος. Στὴν κυριολεξία, μὲ τὸ ἐν λόγω πρόβλημα εἰσαγόμαστε στὸ θέμα τῆς κατανοήσεως ἢ μὴ τοῦ κειμένου τῆς Ἀναφορᾶς. Ἐξηγούμεθα:

Ἡ φιλολογικὴ ἐνότητα τοῦ κειμένου τῆς Ἀναφορᾶς μᾶς ὑποχρεώνει νὰ ἀντιληφθοῦμε ὅτι, ὅταν τὸ ἓνα τμήμα προϋποθέτει τὸ προηγούμενό του, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λέγονται καὶ τὰ δύο ταυτοχρόνως: ὅταν ἡ εὐχή «Ἄξιον καὶ δίκαιον σὲ ὑμνεῖν...» προϋποθέτει νὰ ἀκουστῆ πρῶτα ἡ φράση τοῦ λαοῦ «Ἄξιον καὶ δίκαιον (ἔστί)», δὲν πρέπει νὰ παραθεωρεῖται ἡ ἐνότητα τοῦ κειμένου καὶ, τὴν ὥρα ποῦ ὁ ἱερέας ἀναγινώσκει τὴν εὐχή, νὰ ψάλλεται μὲ ἐκτενὲς μέλος καὶ ὄχι μὲ ἔμμελὴ ἀνάγνωση τὸ «Ἄξιον καὶ δίκαιον». Τὸ ἴδιο ἰσχύει γιὰ τὸν Ἐπινίκιο Ὑμνο, ὁ ὁποῖος πρέπει πρῶτα νὰ ἀναγνωσθῆ ἔμμελῶς, ὥστε νὰ ἀρχίσει ἡ ἀνάγνωση τοῦ δευτέρου τμήματος τῆς εὐχῆς τῆς Ἀναφορᾶς. Οὔτε νομιμοποιούμεστε, ἐπειδὴ μὲ τὴν παραφθορὰ τοῦ κειμένου τὸ «προσφέροντες» ἔγινε «προσφέροντες», νὰ ψάλλουμε σὲ ἐκτενὲς μέλος (καὶ ὄχι σὲ ἔμμελὴ ἀνάγνωση) τὸ «Σὲ ὑμνοῦμεν...», ποῦ καταλήγει στὸ «καὶ δεόμεθά σου ὁ Θεὸς ἡμῶν», γιὰ νὰ ἀκολουθήσει αὐτὸ ποῦ «δεόμεστε», δηλαδὴ ἡ εὐχή τῆς Ἐπικλήσεως.

Ἐπισημάναμε προηγουμένως ὅτι τὸ πρόβλημα τοῦ νὰ λέγονται οἱ εὐχὲς ταυτοχρόνως μὲ τὴν ψαλμώδηση κάποιων ὕμνων σχετίζεται μὲ τὸ μεταφραστικὸ ζήτημα τῶν εὐχῶν τῆς Θ. Λειτουργίας, ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς ἀδυναμίας πλήρους κατανοήσεως τοῦ πρωτοτύπου κειμένου. Διότι, γιὰ παράδειγμα, ὅταν δὲν κατανοεῖται ἡ γλωσσικὴ λειτουργία τῶν τροπικῶν μετοχῶν «ἄδοντα, βοῶντα, κεκραγότα καὶ λέγοντα», δηλαδὴ δὲν κατανοεῖται ὅτι μετὰ ἀπὸ αὐτὲς τὶς μετοχὲς πρέπει νὰ ἀκουστῆ τὸ τί «ψάλλουν, βοοῦν, κράζουν καὶ λέγουν» οἱ ἀγγελικὲς δυνάμεις, τότε υἱοθετεῖται τὸ φαινόμενο νὰ ἀρχίζει ἡ ψαλμώδηση τοῦ Ἐπινίκιου ὕμνου καὶ ὁ λειτουργὸς νὰ μὴν ἀναμένει τὴν ὀλοκλήρωσή του (ὥστε νὰ διακηρύξει τὴν ἀλήθεια ὅτι «μαζὶ μὲ αὐτὲς τὶς ἐπουράνιες δυνάμεις καὶ ἐμεῖς βοοῦμε καὶ λέγουμε...»), ἀλλὰ νὰ προχωρήσει στὴν ταυτόχρονη- μὲ τὸν ψάλτη- ἀνάγνωση τοῦ δευτέρου τμήματος τῆς εὐχῆς τῆς Ἀναφορᾶς.

Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὸ τμήμα τῆς Αναμνήσεως καὶ τῆς εὐχῆς τῆς Ἐπικλήσεως: δὲν ὑπάρχει ἀκριβῆς φιλολογικὴ κατανόηση τοῦ πρωτοτύπου κειμένου. Διότι ἐὰν ὑπῆρχε, θὰ ἐπέβαλε νὰ κατανοηθεῖ τὸ τμήμα αὐτὸ ὡς ἀκολουθῶς: «Ἐπειδὴ θυμόμαστε..., προσφέροντάς σου τὰ δικά σου ἀπὸ τὰ δικά μας, σὲ ὑμνοῦμε, σὲ εὐλογοῦμε, σοὶ εὐχαριστοῦμε Κύριε καὶ σὲ παρακαλοῦμε ὁ Θεός μας: κατάπεμψε τὸ Πνεῦμα σου τὸ Ἅγιο...». Ἀλλὰ τί συμβαίνει στὴν πλειονοψηφία τῶν περιπτώσεων; Τὴν ὥρα ποὺ ὁ ψάλτης ἄδει τὸ «Σὲ ὑμνοῦμεν...», ὁ ἱερέας ἀναπέμπει τὴν εὐχὴ τῆς Ἐπικλήσεως. Ἴδού, λοιπόν, ἓνα παράδειγμα γιὰ τὴ συνάφεια τῆς φιλολογικῆς συνέχειας τοῦ πρωτοτύπου καὶ τοῦ θέματος τῆς κατανοήσεώς του ἢ μή.

§3 Στὴν εἰσήγησή μας, ὅμως, ὑπεισέρχεται καὶ ἡ παράμετρος τοῦ τρόπου ἀναγνώσεως τῶν εὐχῶν τῆς Θ. Λειτουργίας.

Εἶχα τὴν εὐκαιρία στὸ παρελθὸν νὰ τοποθετηθῶ ὑπεύθυνα (δηλαδὴ ἐρευνητικὰ) στὸ θέμα τοῦ τρόπου ἀναγνώσεως τῶν εὐχῶν¹. Ἐκτοτε μοῦ δόθηκε ἡ ἀφορμὴ νὰ συζητήσω τὰ ἐπὶ τοῦ θέματος συμπεράσματα τῆς ἐρευνάς μου σὲ συνέδρια Λειτουργικῆς, νὰ ἐπανέλθω ἐπὶ τοῦ θέματος ἀρκετὲς φορές σὲ διάφορα ἄρθρα μὲ ἀφορμὴ εἴτε τὴν προτροπὴ κάποιων, εἴτε τὴν ἀνάγκη ἀπαντήσεως σὲ ἀντίθετες ἀπόψεις, ἀλλὰ καὶ νὰ διαλεχθῶ ἐπὶ τοῦ θέματος μὲ κληρικούς καὶ λαϊκούς τόσο τῆς Ἑλλαδικῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, ὅσο καὶ ὁμοδόξων Ἐκκλησιῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ. Δὲν παύω νὰ θεωρῶ τὸ θέμα ὡς κεφαλαιῶδες, ὡς παράμετρο ἢ ὁποῖα ἄπτεται ἄμεσα τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς τοῦ λαοῦ στὴ Θεία Εὐχαριστία.

Ἡ παράδοση τῶν ὀκτῶ πρώτων αἰώνων εἶναι σαφέστατη ὡς πρὸς τὴν ἀνάγνωση τῶν εὐχῶν τῆς Λειτουργίας εἰς ἐπήκοον τοῦ λαοῦ (δὲν θα παραπέμψω ἀναλυτικὰ στὶς πηγές, διότι τόσο ἡ ἐκδεδομένη μελέτη μου, ὅσο καὶ κάποια ἄρθρα μου βρίσκονται στὴ διάθεση οἰουδήποτε): τρόπος προσευχῆς τοῦ Κυρίου στὸ Μυστικὸ Δεῖπνο/ Λατρεία τῆς ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας (Α' Κορ. 14, 16-17)/ Ἰουστίνος, ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυρας/ Διονύσιος Ἀλεξανδρείας/ Ἀποστολικὲς Διαταγές/ Ἰ.Χρυσόστομος/ Γρηγόριος Θεολόγος/ Ἰερώνυμος/ «Βίος ὀσίας Μελάνης»/ Διαθήκη τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ/ 137ῃ Νεαρά τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Τὸ δὲ ἐκπληκτικότερο εἶναι ὅτι, ὁ πρῶτος εἰσηγητὴς μυστικῆς ἀναγνώσεως τῶν εὐχῶν στὴ Θεία Λειτουργία εἶναι ὁ Νεστοριανιστὴς συγγραφέας Ναρσῆς (+502), ἐναντίον τῆς τάσεως τοῦ ὁποῖου τοποθετεῖται καὶ ἡ Νεαρά τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

¹ Γιὰ πολλὰ χρόνια ἐπισκέφθηκα τὶς μεγαλύτερες βιβλιοθηκὲς χειρογράφων εὐχολογιῶν σὲ Ἑλλάδα καὶ ἐξωτερικὸ, καταγράφοντας τὶς ἐπὶ τοῦ θέματος τυπικὲς διατάξεις. Ἡ μελέτη αὐτὴ εἶδε τὸ φῶς τὸ 1992, ἀλλὰ δημοσιεύτηκε μόλις τὸ 1997 στὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις «Γρηγόρη».

Τὸ συμπέρασμα τῆς μελέτης τῶν χειρογράφων εὐχολογίων 8ου-14ου αἰ. περὶ τοῦ τρόπου ἀναγνώσεως τῶν εὐχῶν εἶναι (ἐν συντομίᾳ) τὸ ἀκόλουθο: Τὰ χειρογράφα εὐχολόγια (στὴν πλειονοψηφία τους) διακρίνουν μεταξὺ τοῦ «μυστικοῦ» καὶ τοῦ «ἔκφωνου» τρόπου ἀναγνώσεως τῶν εὐχῶν. Στούς δύο αὐτοὺς τρόπους ἀναγνώσεως ἐντάσσονται ἐλάχιστες εὐχές. Ὅλες οἱ ἄλλες εὐχές δὲν ἔχουν τὴν ἔνδειξη οὔτε τοῦ «μυστικῶς», οὔτε τοῦ «ἔκφώνως» καὶ τὸ γεγονός αὐτὸ μόνο τυχαῖο δὲν μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ ἀπὸ τὴν ἔρευνα. Ὅλες οἱ ἄλλες εὐχές (σὲ Μυστήρια, καὶ ἀκολουθίες, καθὼς καὶ οἱ περιστάτικες) ἢ στεροῦνται τυπικῶν διατάξεων περὶ τοῦ τρόπου ἀναγνώσεως, ἀλλὰ ἐμφανίζουν ἐπίλογο ἔκφωνο (ὁ ἔκφωνος ἐπίλογος δὲν συναντᾶται στὶς «μυστικὲς εὐχές»), ἢ οἱ τυπικὲς διατάξεις σαφῶς ἀναφέρουν ὅτι ἡ ἀνάγνωση τῆς εὐχῆς εἶναι «χαμηλοφώνως», «ὅσον ἀκούειν τοὺς παρόντας καὶ συμπροσεύχεσθαι» κλπ (περισσότερες ἀπὸ δέκα περιπτώσεις τυπικῶν διατάξεων, ὅπου σαφῶς μαρτυρεῖται ἡ χαμηλόφωνος ἀνάγνωση).

Πλὴν τῆς εὐχῆς τοῦ Χερουβικοῦ ὕμνου, οἱ ὑπόλοιπες εὐχές τῆς Θ. Λειτουργίας καὶ, ἰδιαίτερος, ἡ εὐχή τῆς Ἀναφορᾶς (για τὴ φιλολογικὴ συνέχεια τοῦ κειμένου τῆς ὁποίας ἐνδιαφερόμαστε στὴν παρούσα εἰσήγηση) ἐντάσσεται στὴν κατηγορία τῆς εἰς ἐπήκοον χαμηλόφωνης ἀναγνώσεως.

§4 Θεωρῶ ὅτι ὅλα ὅσα ἐκτέθηκαν ἕως τώρα ἀποτελοῦν τὶς προϋποθέσεις γιὰ μίαν σύνθεση. Στὴ σύνθεση αὐτὴ θεωροῦμε ὅτι, οἱ παράμετροι τῆς «φιλολογικῆς συνέχειας τοῦ κειμένου» τῶν εὐχῶν τῆς Θ. Λειτουργίας καὶ τοῦ «τρόπου ἀναγνώσεως τῶν εὐχῶν τῆς» καλοῦνται νὰ ἐμπλουτίσουν τὸ θέμα τοῦ Συνεδρίου μας περὶ τοῦ λειτουργικοῦ λόγου στὴ σύγχρονη Ἐκκλησία, καθὼς καὶ νὰ συμβάλουν στὴν ἀπάντηση τοῦ καίριου ἐρωτήματος περὶ τῆς ἀνάγκης ἢ μὴ μεταφράσεως τῆς λειτουργικῆς μας γλώσσας.

Καταδείχθηκε ὅτι στὴν τελετουργικὴ πράξη τῆς Θ. Εὐχαριστίας ἡ ἀλήθεια ὅτι τὸ κείμενο τῶν εὐχῶν συνιστᾶ μίαν ἐννοιολογικὴν συνέχεια (ποὺ ἀπαιτεῖ τὴν ἀλληλοδιάδοχη ἀνάγνωση τῶν εὐχῶν) συχνὰ παραθεωρεῖται. Τοῦτο συμβαίνει εἴτε ὅταν ἐμφανίζονται λειτουργοὶ ποὺ ἀναγινώσκουν συλλήβδην τὶς εὐχές τῆς Λειτουργίας (καὶ ὄχι στὴν πρέπουσα χρονικὴ στιγμή), εἴτε ὅταν παρατηροῦνται φαινόμενα ἀναγνώσεως τῶν εὐχῶν τὴν ἴδια στιγμή ποὺ ψαλμωδεῖται κάποια φράση ἢ ὕμνος. Ποιὸς εἶναι ὁ κοινὸς παρονομαστὴς τῶν φαινομένων αὐτῶν; Προφανῶς ἄλλοτε ἢ ἔλλειψη πλήρους καὶ βαθιᾶς κατανοήσεως τοῦ κειμένου τῶν εὐχῶν ἐκ μέρους τοῦ λειτουργοῦ, ἄλλοτε ἢ ἀδιαφορία κλήρου καὶ λαοῦ γιὰ τὴ συμμετοχὴ τοῦ τελευταίου στὴ Θ. Λειτουργία, ἄλλοτε ὁ συνδυασμὸς ἀμφοτέρων τῶν φαινομένων.

Ἡ διαπίστωσή μας, βασισμένη σὲ στατιστικὲς μελέτες ἐντὸς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, εἶναι ὅτι στὸ βαθμὸ ποὺ πάσχει τὸ ἐν λόγω

σῶμα ὡς πρὸς τὴν κατανόηση τοῦ κειμένου τῶν εὐχαριστιακῶν εὐχῶν, ἐνισχύονται φαινόμενα παραθεωρήσεως τῆς ἐννοιολογικῆς ἐνότητας τῶν εὐχῶν αὐτῶν, ἢ παντελοῦς ἀποκρούσεως τοῦ περιεχομένου τους, ὅταν ἐπικρατεῖ αὐτὸ πού μακαριστὸς θεολόγος τοῦ 20 αἰώνα ἀπεκάλυψε ὡς «ἀνάγνωση τῶν εὐχῶν μὲ παντελῆ μουγκαμάρα». Ἐὰν ὑπῆρχε ἡ προσδοκώμενη κατανόηση τοῦ περιεχομένου τῶν εὐχῶν, θὰ συνεπέφερε τὴν ἀνάγνωσή τους μὲ τὸν ὀρθὸ τρόπο, στὴν πρέπουσα θέση καὶ χωρὶς τὰ φαινόμενα τῆς ψαλμωδῆσεως κατὰ τὴν ὥρα τῶν εὐχαριστιακῶν προσευχῶν, ὡς ἐὰν ἦ Θ. Λειτουργία συνιστᾷ διαφορετικὸ ἔργο τοῦ ἱερουργουῦντος ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχο τῶν λαϊκῶν, τῶν δύο «ἔργων» ἐπιτελουμένων ταυτοχρόνως καὶ ἀσυμπτώτως.

Πολλάκις στὸ παρελθὸν ὑποστηρίξαμε τὴν ἀνάγκη μεταφράσεως τῶν εὐχῶν τῆς Θ. Λειτουργίας ὄχι γιὰ τελετουργικὴ χρῆση (διότι παρόμοια χρῆση μόνο προβλήματα θὰ ἐπιτελοῦσε), ἀλλὰ γιὰ ὑποβοήθηση τοῦ ἔργου τῆς λειτουργικῆς κατηχήσεως, δηλαδὴ τοῦ ἔργου τῆς ἐρμηνείας τῶν εὐχῶν. Ὁραματιζόμαστε οἱ κληρικοί μας νὰ ἐμβαθύνουν στὸ νόημα τῶν εὐχῶν, ξεκινώντας τὴ μύησή τους μὲ μία καλὴ μετάφραση τῆς Θ. Λειτουργίας καὶ συνεχίζοντας μὲ μία ἐννοιολογικὴ ἐμβάθυνση μέσα ἀπὸ ἐρμηνευτικὰ κείμενα, προερχόμενα ἀπὸ τὴν ἀγιοπνευματικὴ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας. Ὁραματιζόμαστε νὰ ἀναπέμπουν τὶς εὐχὲς μὲ πλήρη κατανόηση τοῦ θεολογικοῦ προσευχητικοῦ τους βάθους. Τὸ ὄραμα αὐτὸ συνοδεύεται ἀπὸ τὴν πεποίθηση ὅτι θὰ μειωθοῦν καὶ σταδιακὰ θὰ ἐκλείψουν φαινόμενα παραθεωρήσεως τῆς ἐννοιολογικῆς ἀλληλουχίας τῶν εὐχῶν ἢ λανθασμένου τρόπου ἀναγνώσεώς τους. Παρόμοιο εἶναι τὸ ὄραμα γιὰ τὴ λειτουργικὴ κατήχηση τῶν λαϊκῶν μελῶν τοῦ εὐχαριστιακοῦ σώματος: μέσα ἀπὸ τὴ μετάφραση (σὲ πρῶτο στάδιο) καὶ τὴν ἐρμηνεία (σὲ ἐπόμενο στάδιο) τῶν εὐχῶν τῆς Θ. Λειτουργίας, νὰ προσεγγίσουν τὸ βαθμὸ μιᾶς παρόμοιας συμμετοχικότητας, ὅπως ἐκείνης πού ἐπέτρεψε στὸν ἀείμνηστο καθηγητὴ Π. Τρεμπέλα νὰ ὁμιλήσει περὶ «συνιερουργίας κλήρου καὶ λαοῦ» κατὰ τὴ Θ. Εὐχαριστία.

Αὐτὸ εἶναι τὸ πλαίσιο, ἐντὸς τοῦ ὁποίου θεωροῦμε ὅτι πρέπει νὰ ἐνεργήσῃ μιὰ μετάφραση τοῦ κειμένου τῆς Θ. Λειτουργίας: ἓνα πλαίσιο πού δὲν ἐπικαλύπτει πρόχειρα τὰ προβλήματα (ὅπως θεωροῦν οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν τελετουργικὴ χρῆση μιᾶς μεταφράσεως τῆς Θ. Λειτουργίας), ἀλλὰ καὶ πού δὲν ἱκανοποιεῖται μὲ τὴν τοποθέτηση- τῶν ἀντιθέτων στὴ μετάφραση- περὶ μιᾶς αὐτόματης ἐνεργοποιήσεως τοῦ παράγοντα τοῦ βαθμοῦ θεώσεως ὡς ἐκείνου πού ἐπιλύει τὰ διάφορα προαναφερθέντα προβλήματα. Θὰ ὑπάρξει ὀρθὴ θεώρηση τῆς ἐννοιολογικῆς ἀλληλουχίας τῶν εὐχαριστιακῶν εὐχῶν (συνειδητοποίηση, δηλαδὴ, τῆς φιλολογικῆς συνέχειας τοῦ εὐχαριστιακοῦ κειμένου), ἀλλὰ καὶ ὀρθὴ ἀπόδοση τῶν εὐχῶν (ἐπίγνωση τοῦ ὀρθοῦ τρόπου ἀναγνώσεως)

ὅταν ἡ μετάφραση τῶν εὐχῶν ἐνεργοποιηθεῖ ὡς πρῶτο βῆμα στήν ἀπαραίτητη μυσταγωγική κατήχηση κλήρου καὶ λαοῦ.

Τίποτα περισσότερο δὲν δονεῖ τις ψυχές μας ἀπὸ τὴν ἀλήθεια ποὺ ὑπάρχει στοὺς λόγους τοῦ ἱ. Αὐγουστίνου περὶ τῶν εὐχῶν τῆς Θ. Λειτουργίας: «*Aguntur in precibus sanctis, quas audituri estis, ut accedente verbo fiat corpus et sanguis Christi*². Τίποτα περισσότερο δὲν συνιστᾶ (στὴ συνείδησή μας) τὸ ποθούμενο μέτρο τῆς εὐχαριστιακῆς συμμετοχῆς, ἀπὸ τὸν ΟΕ'κανόνα τῆς ΣΤ'Οἰκουμενικῆς Συνόδου: τὸς εὐχομένους ἐν Ἐκκλησίᾳ καὶ ψάλλοντας, μὴ ἀτάκτως προῖεσθαι καὶ ἐπιτεταμένας ἐπισκῆπτειν φωνάς, ἀλλ'ἐν συντετριμμένη καρδίᾳ καὶ ἦθει κατεσταλμένῳ, καὶ νοῦ προσευχῆ τὰς εὐχὰς ποιῆσθαι καὶ ψαλμωδίας, ἐφ'ᾧ τῷ τε ἐντὸς ἦθει, καὶ τῷ ἐκτὸς εἶδει, τοῦ Θεοῦ τὸ ἔλεον ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις ἑλκῦσαι³.

Ὁφείλουμε νὰ ἀγωνιστοῦμε ὥστε νὰ προσευχόμεσθε στὴ Θ. Λειτουργία «μὴ ἀτάκτως», χωρὶς «φωνές μὲ ἔνταση», ἀλλὰ «μὲ συντετριμμένη καρδιά, μὲ ταπεινὸ ὕφος καὶ μὲ προσευχητικὸ νοῦ». Ὁφείλουμε νὰ ἀγωνιστοῦμε ὥστε, μέσα ἀπὸ τὴν εὐχαριστιακὴ συμμετοχή, νὰ φθάσουμε στὴν βίωση τῶν ἀληθειῶν ποὺ κρύβει ἡ κάθε λέξη μιᾶς ἀπὸ τὶς ἀρχιότερες εὐχαριστικὲς εὐχές, τῆς «εὐχῆς τοῦ σκευοφυλακίου» στὴ Θ. Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου:

«Ἦνυσται καὶ τετέλεσται, ὅσον εἰς τὴν ἡμετέραν δύναμιν, Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, τὸ τῆς σῆς οικονομίας μυστήριον· ἔσχομεν γὰρ τοῦ θανάτου σου τὴν μνήμην· εἶδομεν τῆς ἀναστάσεώς σου τὸν τύπον· ἐνεπλήσθημεν τῆς ἀτελευτήτου σου ζωῆς· ἀπηλαύσαμεν τῆς ἀκενώτου τρυφῆς, ἧς καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι πάντας ἡμᾶς καταξιωθῆναι εὐδόκησον».

² «Τελοῦνται οἱ εὐχές, τὶς ὁποῖες περιῖπου ἀκούετε, ὥστε μὲ τὴν προσέγγιση τοῦ λόγου <ἐπισημοποιεῖται> ἡ παρουσία τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ» (*Sermo VI, PL 46*).

³ Ράλλη-Ποτλῆ, *Σύνταγμα...*, τ.6, σ.297.